

RECENZIE

BENKO, Juraj, DUDEKOVÁ KOVÁČOVÁ, Gabriela a kol. „*S LUDOM A PRE LUD.*“ *Cesty k demokracii na Slovensku za monarchie a prvej republiky*. Bratislava: Historický ústav SAV; VEDA, vydavateľstvo SAV, 2020, 395 s. ISBN 978-80-224-1866-9.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2022.70.2.7>

Slovenskí historici Juraj Benko a Gabriela Dudeková Kováčová ako zostavovatelia i spoluautori pripravili objemnú kolektívnu monografiu, ktorá bola vypracovaná v rámci projektu APVV-17-0399 *Z monarchie do republiky. Proces tranzície spoločnosti na Slovensku v európskom kontexte (od konca 19. storočia do roku 1945)* a projektu VEGA 2/0111/17 *Politická integrácia spoločensky marginalizovaných vrstiev v období vzostupu masovej politiky a demokratizácie spoločnosti na Slovensku od konca 19. storočia do roku 1939*, riešených v Historickom ústave Slovenskej akadémie vied.

Monografia nadväzuje na dosiaľ spracované a zároveň prináša nové poznatky k téme demokratizácie spoločnosti na našom území. Zaujímavý je historický výsek, ktorý nepreberá štandardnú periodizáciu podľa dôležitých štátoprávnych medzníkov v našej histórii, ale sústreďuje sa predovšetkým na štádium významných zmien, ktoré sa odohrali na našom území od konca 19. storočia. Tieto zmeny jednotliví autori interpretujú v súvislosti s podstatným predelom našich dejín – rokom 1918 - vznik Československej republiky a 1920 – ústavné zakotvenie všeobecného volebného práva a monografia časovo zasahuje až do obdobia 30. rokov 20. storočia. Jej cieľom je „*priblížiť demokratizáciu ako postupný proces etablovania demokratických ideí, hodnôt a praktík v našej spoločnosti. Chce zachytiť impulzy, trendy, konflikty i udalosti, ktoré otvárali cestu k demokracii a identifikovať aj prekážky, ktoré procesu demokratizácie bránili. [...] [Zameriava] sa na jednej strane na vzťah elit k otázke demokratizácie a na druhej strane na politickú mobilizáciu nižších spoločenských vrstiev*“. (s. 8)

Monografia je svedectvom faktu, že ľudská spoločnosť funguje so združeniami rôzneho druhu, od súkromnoprávneho cez verejnoprávny priestor, v štáte, ale aj v medzinárodnom rozmere. Viaceré jej kapitoly poukazujú, akým zásadným spôsobom prispelo spolčovanie v spolkoch, odboroch a politických stranách (a taktiež aktivity týchto subjektov) k myšlienkovému vývoju našej spoločnosti, pričom práve táto éra masovej organizovanosti posúvala ideu politickej participácie na správe vecí verejných. Monografia tiež mapuje aktivity mnohých jednotlivcov z rôznych segmentov spoločnosti, ktorí intelektuálne i organizačne vynikali a myšlienkovovo ovplyvňovali svoje bližšie i vzdialenejšie okolie.

Publikácia tematicky zasahuje do obdobia, keď sa na našom území formovala občianska spoločnosť vo význame jej organizovanosti podľa záujmov. Občianska spoločnosť sa vždy interpretuje ako spoločenstvo občanov pod jurisdikciou štátu, no téma

má širší obsah. Širší ako Aristotelovo spoločenstvo slobodných občanov tvoriacich polis spojené s právom ako jeho nevyhnutnou zložkou (ARISTOTELES. *Politika*. Prel. Antonín Kříž, 1939 Jan Laicher v Praze, Kniha první, s. 1-5.) Skôr sme myšlienkovu aj časovo v Hegelovej občianskej spoločnosti, ktorá individuum vyčleňuje z rodiny a zasadzuje ho do novej siete práv a povinností, do nového celku. (HEGEL, G. W. F. *Základy filosofie práva* (1820). Prel. Vladimír Špalek. Praha: Academia, Československá akademie věd, filosofická knihovna, 1992, s. 262; § 238.) Podľa Kudrnovho predhovoru k tomuto dielu, Hegel sa dištancoval od stredovekého poňatia stavov, keď tie v podstate suplovali štát, ale naopak, predpokladal odlúčenie občianskej spoločnosti od štátu. Identifikoval premenu stavov politických na stavy sociálne a ich úlohu videl v ich sprostredkovateľskej funkcii medzi občianskou spoločnosťou a štátom (s. 9, 19).

Časovo sme u nás v období formovania občianskej spoločnosti ako postupne sa budujúceho politicky plnoprávneho a rovnoprávneho občianskeho spoločenstva organizovaného podľa rozmanitých záujmov.

Monografia je hmatateľným svedectvom vývoja myšlienky demokracie a zastupiteľského systému u nás, systému pluralitnej spoločnosti a postupného politického socializovania spoločnosti v jej najširších vrstvách. Dielo vo svojej komplexnosti poskytuje historický pohľad na jednotlivé aspekty formovania občianskej spoločnosti, ktoré súvisia s demokratizáciou spoločnosti, s presadzovaním koncepcie odvodenia zdroja štátnej moci od občanov a s koncepciou požiadavky rozširovania účasti občanov na politickom a právnom rozhodovaní o spoločnosti a štáte. Formovanie občianskej spoločnosti z pohľadu historického i právneho sa u nás spočiatku najväčšmi prejavovalo s vnútornou líniou požiadavky stále širšej účasti občanov vo voľbách, teda na požiadavke všeobecného volebného práva. Tento politický motív združovania je zreteľný na našom území predovšetkým od druhej polovice 19. storočia. Združovanie však vždy prinášalo aj politické motívy. Napriek tomu, že motívov od počiatku bolo mnoho – dobročinnosť, sociálna pomoc, vzájomná pomoc, vzdelanostné pozdvihnutie, národné uvedomenie, rozvoj profesie, kultivácia v rôznych oblastiach umenia, osveta, záľuby, zisk ekonomický i imateriálny, prestíž a tak podobne. Akokoľvek, tento pohľad a život formovaný zdola často siahal na hodnoty a štruktúru usporiadania verejnej moci.

Úvod monografie zostavovateľa nazvali *S Pudom a pre Pud?*, pričom polemický otáznik previazali s témou demokratizácie a požiadavky všeobecného volebného práva: „*Všeobecné volebné právo sa stalo prienikovou témou, ku ktorej si každé masové hnutie mohlo prihodit' svoju špecifickú agendu: socialisti 8-hodinový pracovný čas a sociálne práva, národovci jazykové, kultúrne a ďalšie práva, konzervatívci udržanie vplyvu tradičných spoločenských inštitúcií, agrárci docenenie poľnohospodárstva ako základu spoločenskej prosperity a stability uhorského štátu.*“ (s. 10.)

Prvý tematický blok s názvom *Cesty demokratizácie a limity demokracie* otvára Juraj Benko s témou *Rok 1918 a demokratizácia Slovenska. Bodka za dlhým vývojom?* Zaujímavým porovnaním demokratizačných prahov podľa S. Rokkana konštatoval, že prvý a druhý prah sa vyvíjal relatívne dlhé obdobie, pričom legitimizáciu v Uhorsku identifikuje až po rakúsko-uhorskom vyrovaní a reformy volebného práva označil vo svojich dôsledkoch len za nepatrné. Zvýraznil však pokrok v budovaní masových politických strán. Slovensko až v rokoch 1918 – 1920 prešlo cez inkorporačný prah a hneď

aj získalo prístup k zákonodarnej i výkonnej moci. Benko poukázal na iniciatívny prúd združovania, ktorý možno označiť za „politický“, kde rozvíjajúce sa politické hnutia ovplyvnili rozvoj združovania na miestnej úrovni, dokonca možno hovoriť o vytvorení organizovaného „sieťovania“ rôznych združení. Od druhej polovice 19. storočia v Uhorsku vzrástol vplyv socialistického hnutia a sociálnej demokracie. Politická angažovanosť bola úzko prepojená s miestnymi vnútorne politicky orientovanými robotníckymi spolkami, no predovšetkým s odborníkmi. (s. 31-39) Autor zároveň zvýraznil aj vplyv politizácie a depolitizácie na rozvoj občianskej spoločnosti v jej jednotlivých etapách a upozornil na previazanie ideologizácie politiky štátu s depolitizáciou občianskej spoločnosti. (s. 57)

Dušan Kováč predstavil tému *Idea demokracie a vstup „štvrtého stavu“ do spoločenského a politického života na Slovensku. Socializmus, kresťanský socializmus a agrarizmus: Partneri a protivníci*. Zameril sa na novosformovanú spoločenskú vrstvu, maloburžoáziu, ktorá sa „oddelila od voľakedy viac-menej homogénneho ,tretieho stavu‘ – priemyselnej, finančnej a podnikateľskej buržoázie. [...] Tieto stredné vrstvy sa aj v Uhorsku čoraz viac presadzovali v spoločenskom i politickom živote, organizovali sa v spolkoch, ale aj v politických stranách, často s programom radikálno-nacionalistickým či radikálno-demokratickým“. (s. 64-65) Kováč upozornil na našu historiografiu z druhej polovice 20. storočia, ktorá zvýrazňovala predovšetkým spoločensko-politický význam nižšej sociálnej vrstvy, pričom svoj pohľad obrátil aj na ďalšie vrstvy spoločnosti 19. storočia a interpretuje v nich výrazné činitele vývoja. Autor sa venoval vzťahu troch hlavných politických prúdov – sociálnych demokratov, ľudákov (kresťanských socialistov) a agrárnikov, ktorí pred prvou svetovou vojnou vedeli spolupracovať v snahe dosiahnuť všeobecné volebné právo a po vojne krátko spolupracovali v záujme nového štátu. Autor poskytol obraz vývoja tohto vzťahu v medzivojnovom období. Podľa jeho záverečných slov: „Československá republika je doteraz považovaná za ,ostrov demokracie‘ v strednej Európe. Také konštatovanie možno akceptovať iba pokiaľ ide o fungovanie štátnych štruktúr a inštitúcií. Československá republika však nemohla byť izolovaným ostrovom v Európe, kde došlo od 30. rokov k oslabovaniu princípov demokratickej komunikácie. Systém samotný mal určitú zotrvačnosť, ale na jeho pozadí sa už začali prejavovať prvky rozkladu. [...] Sociálne rozvrstvenie spoločnosti sa v dôsledku sociálnej a politickej diferenciacie i sociálnej mobility stalo zložitým a neprehľadným, čo v konečnom dôsledku viedlo aj k rozkladu tradičných politických strán.“ (s. 84)

Peter Macho opísal skúsenosti s aktívnym i pasívnym volebným právom, v paralelách volebných mechanizmov, na príklade volieb evanjelického biskupa, a to v kapitole *Cirkev ako bojové pole nacionalizmu. Biskupské voľby na pôde Preddunajského dištriktu evanjelickej cirkvi v roku 1890*.

Tému limitov demokracie Československej republiky, a to z pohľadu maďarskej komunity, opísal Attila Simon v kapitole „*Ich štát*“: *limity demokracie prvej republiky a prekážky integrácie maďarskej komunity*. Ústavnoprávnu rovinu zabezpečenia práv menšín v Československej republike prepojil s poukázaním na výdobytky i nedostatky demokratického systému.

Druhý tematický blok monografie nesie názov **Politická mobilizácia v ére masových strán**, pričom najviac poukazuje na trend politického organizovania od centra až

po najmenšie zložky v mestách a obciach, ktoré funkčným spôsobom prepájalo politické združovanie s „nepolitickým“, a tak zreteľne zasiahlo do pretvárania politického a občianskeho uvedomovania sa jednotlivca a spoločnosti.

Juraj Benko napísal kapitolu „Organizujme sa!“ *Politická mobilizácia, masové politické strany a sociálnodemokratický vzor v prvej štvrtine 20. storočia*. S titulkom „Organisujme sa!“ sa prihovorilo periodikum *Slovák* v roku 1919: „*Nech nebude dediny alebo mesta, kde by nebolo obecnej organizácie, kruhu spolku alebo družstva. Tu sa majú údovia shromažďovať, schádzať a poučovať. Keď bude ľud popísaný v našej ľudovej organizácii, nebudú chodiť pokušitelia a nebudú ľud podvádzať. [...] Učme sa i tu od socialistov. Oni majú ministrov a títo chodia, rečnia deň po deň, nedeľu po nedele. [...]*“ (s. 162) Benko upozornil na dôležitý prostriedok politickej mobilizácie a participácie na správe vecí verejných, a to model masovej politickej organizovanosti. Venoval sa vývoju sociálnodemokratického hnutia (aj na príklade nemeckej sociálnej demokracie), pričom identifikoval prerod sociálneho protestu zo živelných foriem na centralizovanú, disciplinovanú a funkčnú organizovanosť. Táto sa stala nasledoviahodným vzorom pre socialistické i nesocialistické prúdy, a to aj pre budovanie politických štruktúr na Slovensku, pričom zhodnotil, že „k dokonalosti“ ju v mezivojnovom Československu priviedli agrárici. (s. 164) Autor zdôraznil fakt, že jednotlivec je vždy súčasťou nejakého spoločenstva, ktoré mu dáva „*nielen silu, ale aj rozum*“, a to v kontexte racionálneho individua a jeho obmedzených rozhodovacích kompetencií v podmienkach aktivizujúcich sa politických zoskupení, ktoré jednotlivcom – podľa ich možností a daností mohli takto sprostredkovať „výber“ (s. 148) – čo platí dodnes.

Ďalší významný politický prúd v obdobnom kontexte masovej organizovanosti opísal Matej Hanula v kapitole s názvom *Agrárna strana a jej metódy získavania prívržencov v prvých rokoch po vzniku Československa*. Agrárnej strane sa podarilo sformovať rozsiahlu sieť straníckych a pridružených organizácií (miestnych organizácií Slovenskej roľníckej jednoty, odborových organizácií), postupne v trojstupňovej celorepublikovej štruktúre. Autor uzatvára, že aj napriek najrozmanitejšej osvetovej, vzdelávacej a spoločenskej činnosti a programu zameraného na obhajobu najpočetnejšej vrstvy na Slovensku – roľníctva, sa nestala politickou stranou s najväčším voličským základom.

Linda Osyková v kapitole *Sociálni demokrati verzus komunisti. Politické a sociálne nástroje agitácie pred voľbami v rokoch 1920 a 1925 na Slovensku* opísala spôsob agitácie týchto dvoch politických prúdov. Identifikovala, že Komunistická strana vo voľbách v roku 1925 prebrala štafetu politického radikalizmu a úspešne využila agitačné metódy a nástroje sociálnodemokratickej strany. Konštatovala, že komunisti prevzali od sociálnych demokratov agresívny a radikálny slovník, predvolebné brožúry, vylepšili model zakladania závodných buniek ako miestnych straníckych organizácií a porovnávala aj ich kampaň nasmerovanú na ženské voličky, vrátane snahy o ich zastúpenie v parlamente. Na záver uviedla, že: „*Zatiaľ čo sociálno-demokratická strana si zvolila pri presadzovaní svojho programu cestu zastupiteľskej demokracie, pre komunistov predstavovali voľby a parlamentarizmus len jeden z nástrojov ich boja proti systému ako celku.*“ (s. 218)

Originálnym príspevkom k téme demokratizácie našej spoločnosti na prelome storočí a v prvorepublikovom období je posledný blok monografie zameraný na ženu ako

nový politicko-právny subjekt – *Ženy ako nový aktér na politickej scéne*. Spracovávanie ženského fenoménu v našej historiografii tak dostáva stále hlbší záber.¹

Jana Malínská a Marie Bahenská v kapitole *Vzdelávaním k politice aneb Cesta žen k občanským a politickým právům* opísali spoločenskú emancipáciu žien vo verejnom živote prostredníctvom iniciatívy ženského vzdelávania v českom jazyku a prostredníctvom spolkového života a časopisov i vo vývoji volebného práva žien v Predlitavsku. Autorky poukázali na postupnú demokratizáciu rakúskej ústavy a legislatívy vrátane volebných poriadkov a na súvislosť medzi demokratizáciou politiky a rozvojom českého ženského hnutia.

Jitka Gelnarová v kapitole *Volte ženy! České feministické hnutí a politická mobilizace žen mezi lety 1905 a 1938* sa venovala liberálnemu prúdu českého feministického hnutia. Opísala snahy využiť volebné právo žien na reprezentáciu „ženských záujmov“ a „ženského prístupu“ k politike a politickú socializáciu žien, ako aj úlohu politickej mobilizácie ženských aktivistiek poskytovať politologické a právne expertízy ženám za týmto účelom.

Gabriela Dudeková Kováčová tému *Vojna ako akcelerátor? Politická participácia žien v Uhorsku a v Československej republike* uviedla konkrétnymi aktivitami Ludmily R. - Podjavorinskej, ktorá politicky aktivizovala ženskú časť slovenskej spoločnosti a videla jej potenciál v združovaní, kandidovaní (do miestnej Národnej rady, s. 292) a vzájomnom informovaní sa prostredníctvom rôznych slovenských periodík, najmä *Národných novín* (aj s konkrétnou dohrou v januári 1919, keď sa Šrobárovým nariadením zrušili všetky Slovenské národné rady a výbory, s. 326). Autorka rozobrala postupné začleňovanie sa žien do jednotlivých politických zoskupení (napr. Ústredný klub SNS, s. 298; ženský odbor agrárnej strany, s. 338; ženy – ľavičiarke, s. 333, feministky), a to vo vývoji ženskej politickej socializácie od 19. storočia. Autorka tu predstavila obzvlášť pre právnikov a právnych historikov prehľadný a pútavý vývoj volebného práva žien v Uhorsku. (s. 303-312) Postupne sa venuje jednotlivým vrstvám ženskej populácie a ich politickému uvedomovaniu a začleňovaniu sa do verejnej politiky prostredníctvom periodík, zhromaždení aj vzájomných konfliktov, pričom identifikuje rolu ženy v politike najmä ako voličky, menej ako agitátorky a reprezentantky. Všíma si tiež sociálne

1 Ako príklad možno uviesť: DUDEKOVÁ, Gabriela a kol. Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku. Bratislava: VEDA, 2011. ISBN 978-80-224-1189-9; BAHENSKÁ, Marie a Jana MALÍNSKÁ, eds. *Ženy a politika (1890 – 1938)*. Praha: Masarykův ústav; Archiv AV ČR, v. v. i., 2014. ISBN 978-80-87782-24-8; HABAJ, Michal a Dana HUČKOVÁ, eds. *Modernizmus v pohybe*. Bratislava: Veda, 2019. ISBN 978-80-224-1797-6; KODAJOVÁ, Daniela a kol. *Živena : 150 rokov Spolku slovenských žien*. Bratislava: Slovart, 2019. ISBN 9788055641492; HOLLÝ, Karol. *Ženská emancipácia. Diskurz slovenského národného hnutia na prelome 19. a 20. storočia*. <http://www.forumhistoriae.sk/sk/e-kniha/zenska-emancipacia-diskurz-slovenskeho-narodneho-hnutia-na-prelome-19-20-storocia>; LENGVELOVÁ, Tünde. *Žena a právo. Právne a spoločenské postavenie žien v minulosti*. http://www.forumhistoriae.sk/sites/default/files/lengyelova_zena_a_pravo_contents.pdf; CVIKOVÁ, Jana a Jana JURÁŇOVÁ. *Hana Gregorová – Slovenka pri knihe. Čítanka*. Bratislava: Aspekt, 2008. ISBN 880855497X; GAJDOŠOVÁ, Martina a Peter KERECMAN. *Prvé ženy v slovenskej advokácii*. Bratislava: VEDA, 2015. ISBN 9788022414302.

a ekonomické podmienky procesu emancipácie. Autorka sa venovala aj individuálnym príkladom verejného politického angažovania sa žien.

Kolektív autorov predstavil komplexný a výnimočný pohľad na vývoj demokratizácie našej spoločnosti a rozvíjania občianskej spoločnosti na prelome storočí a medzivojnového obdobia, z ktorého môžu čerpať nielen historici, ale aj právni historici a právnici a napokon všetci, ktorých väzby štátu, sveta politiky a všadeprítomného práva – na časovej osi – priťahujú.

Monografia v dôsledku vedeckého bádania a myslenia jej tvorcov prináša stále hlbšie interpretácie dôb minulých, čo umožňuje systematickejšie uvažovať o súčasnom koncepte štátu založenom na princípoch demokracie a právneho štátu a o význame občianskej spoločnosti.

Martina Gajdošová
(Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave)